

УДК 372.8

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-2.15>**О. І. Башкір**доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

У статті порушено питання підвищення інтересу до педагогічної науки й освітньої практики, що зумовлює розвиток теоретичного обґрунтування та методологічної визначеності науково-педагогічних досліджень здобувачами освіти третього (освітньо-наукового) рівня. Наголошено, що одним із головних критеріїв оцінювання перспективності й значущості конкретного педагогічного дослідження є вихідні теоретичні позиції дослідника, від яких значною мірою залежить вибір стратегій і методів дослідження, характер і результат проведення наукового пошуку; успішність наукової діяльності неможлива без знання її методології, теорії, технології, методів та організації.

Визначено місце методології науково-педагогічного дослідження як навчальної дисципліни в підготовці докторів філософії закладів вищої педагогічної освіти за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». Зазначено, що на підставі вивчення сучасного стану розвитку наукової методології, специфіки підготовки докторів філософії в різних закладах освіти, особливостей організації, проведення та апробації науково-педагогічних досліджень на сучасному етапі виявлено зниження актуальності навчальної програми дисципліни «Наукові підходи в педагогічних дослідженнях», розробленої в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди у 2016 р.

На підставі аналізу й обговорення освітньо-наукової програми, анкетування здобувачів освіти третього освітньо-наукового рівня у 2020 р. дисципліну було значно розширено. Замість двох освітніх модулів («Загальні наукові підходи» й «Наукові підходи до досліджень різної тематики») оновлена дисципліна «Методологія науково-педагогічного дослідження та презентація його результатів» увібрала три модулі: «Особливості наукової діяльності», «Теоретико-методологічні засади наукових досліджень у педагогіці» й «Методика проведення та презентації результатів науково-педагогічного дослідження».

Вивчення тем модулів, на думку розробників, сприятиме сформованості в здобувачів освіти концептуальних знань із питань методології науково-педагогічних досліджень; навичок планувати, реалізовувати й коригувати послідовний процес ґрунтового науково-педагогічного дослідження з логічним отриманням відповідних наукових підходів; вільно спілкуватися з питань, що стосуються вибору й обґрунтування шляхів презентації результатів науково-педагогічного дослідження; поширювати й впроваджувати в подальшій науковій і практичній діяльності дослідницьку культуру, академічну й професійну добросовісність задля отримання об'єктивно істинного наукового знання.

Ключові слова: методологія, дисципліна, доктор філософії, підготовка.

Постановка проблеми. Методологія наукових досліджень у педагогіці – основна проблема для вибору змісту й технологій інновацій у науці, які хоче вносити дослідник, основа для обґрунтування гіпотези й проведення експерименту. Тому опанування методологією наукових досліджень є засобом підвищення якості наукових пошуків і підготовки молодих учених. З метою підвищення якості вищої освіти відповідно до «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (2019 р.) в Україні Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти активно розпочато процес акредитації освітніх програм. Це особливо стосується підготовки здобувачів третього рівня вищої освіти – докторів філософії, здатних на високому рівні проводити науково-дослідні роботи, обґрунтовані на засадах наукової методології. Водночас у педагогічній теорії багато

різних праць із методології, які не є систематизованими й сучасними. Виникає питання, як у них розібратися та застосовувати.

Актуальність дослідження. Одним із найголовніших і завжди актуальних освітніх завдань державного значення є організація науково-дослідної роботи, що передбачає формування інтересу до розвитку науки, зумовлює розвиток теоретичного обґрунтування та методологічної визначеності наукових досліджень. Водночас одним із головних критеріїв оцінювання перспективності й значущості конкретного дослідження є вихідні теоретичні позиції дослідника, від яких значною мірою залежить вибір стратегій і методів дослідження, характер і результат проведення наукового пошуку.

Наукова діяльність у закладах вищої педагогічної освіти є невіддільним складником освітнього процесу й здійснюється з метою інтеграції

наукової, навчальної та виробничої діяльності в системі вищої освіти. Закон України «Про вищу освіту» визначає головні завдання наукової діяльності в закладах вищої педагогічної освіти, до яких належать: органічна єдність змісту освіти й програм наукової діяльності; впровадження результатів наукових досліджень у практику; організація наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, олімпіад, конкурсів науково-дослідних, курсових, дипломних та інших робіт.

Розвиток інформаційних технологій зумовив вихід наукових розробок на міжнародний рівень, тому останнім часом потреба в якісних дослідженнях зросла. Завданням закладу вищої педагогічної освіти XXI сторіччя є створення умов для визначення здобувачами третього рівня освіти ефективності, цілісності, системності й результативності наукового пошуку, розвитку їхньої глибокої методологічної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями методології науки займаються С. Гончаренко [3], О. Трифонова [9], В. Тушева [10] та інші. Питанням методології педагогічної науки присвятили свої праці О. Адаменко, В. Курило Є. Хриков, [7], Т. Дмитренко [4], Н. Іполітова [5], В. Краєвський, О. Бережнова [6] та інші. Однак питання методології педагогічних досліджень як дисципліни в закладі вищої педагогічної освіти залишилися поза увагою дослідників.

Метою статті є визначення місця методології наукового дослідження як навчальної дисципліни в підготовці докторів філософії закладів вищої педагогічної освіти України.

Викладення основного матеріалу.

Методологія – (від грецького *metodos* – спосіб пізнання, дослідження, метод і *logos* – наука, знання) – вчення про правила мислення під час створення теорії науки. Поняття «методологія науки» розглядається у двох площинах: методологія як наука (дисципліна) й методологія як складник спеціалізованої науки. Методологія науки – це один з основних розділів методології, складна й структурована самостійна теоретична дисципліна, яка вивчає весь комплекс явищ, що належать до інструментальної сфери науки й наукової діяльності, їх осмислення та функціонування. Методологія як частина гносеології вивчає процес наукової діяльності, його організацію [16, с. 85].

Методологія як наука про сукупність найзагальніших світоглядних принципів та їх застосування для розв'язання складних теоретичних і практичних завдань має формувати певну позицію дослідника. У педагогічному дослідженні ця позиція, зокрема, передбачає таке:

- визначення мети дослідження з урахуванням розвитку теорії науки, потреб практики, соціальної актуальності й реальних можливостей наукового колективу або вченого;

- вивчення педагогічних процесів, явищ в їх розвитку, саморозвитку, в певному середовищі, у взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів впливу тощо;

- розгляд проблем навчання та виховання з позицій різних наук про людину: соціології, психології, антропології, фізіології, генетики, щоб мати можливість використовувати наукову інформацію про людину в інтересах розробки оптимальних педагогічних систем, технологій, умов для розвитку особистості;

- орієнтацію на системний розгляд питань структури, взаємозв'язку педагогічних елементів та явищ, їх підпорядкування, динаміки розвитку, тенденції, суті й особливостей, факторів та умов;

- виявлення та розв'язання суперечностей у процесі навчання та виховання, розвитку особистості;

- визначення відповідних методів дослідження тієї чи тієї теми;

- зв'язок теорії та практики, розробку шляхів його реалізації, орієнтацію на нові наукові концепції, нове педагогічне мислення.

Методологія орієнтує в підходах, принципах і засадах пізнання, дає уявлення про об'єкт і предмет дослідження як динамічні системи, соціально-історичну детермінацію явищ і процесів у логіці їх вивчення, співвідношення кількісних та якісних даних, об'єктивних і суб'єктивних ознак тощо.

Освітньою програмою підготовки докторів філософії в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди у 2016 р. передбачено вивчення навчальної дисципліни «Наукові підходи в педагогічних дослідженнях». На її опанування відведено 120 годин, зміст розкрито двома взаємозумовленими модулями. Метою вивчення дисципліни є формування здатності особи розв'язувати комплексні проблеми з питань наукових підходів у педагогічній науці, що передбачає глибоке переосмислення наявних і створення нових цілісних знань наукової методології.

Аналізуючи багатоаспектність методологічних підходів у педагогічних дослідженнях, їх роль і значення під час написання дисертаційних робіт, розробники робочої програми «Наукові підходи в педагогічних дослідженнях» передбачили такий зміст дисципліни, який відповідає логіці підготовки здобувачів третього рівня освіти. Так, структурними модулями програми були змістовий модуль № 1 «Загальні наукові підходи» й змістовий модуль № 2 «Наукові підходи до досліджень різної тематики» [11].

Сучасний етап науково-технічного розвитку суспільства висуває нові, набагато вищі вимоги до наукового потенціалу здобувачів вищої освіти освітньо-наукового ступеня «доктор філософії», що передбачає опанування методологією наукового дослідження, уміннями орієнтуватися в потоці наукової інформації, знаходити

найраціональніші конструкторські, технологічні й організаційні рішення.

У процесі обговорення, анкетування здобувачів освіти, аналізу освітньої програми підготовки здобувачів освітньо-наукового ступеня «доктор філософії» спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди впродовж 2020 р. було переглянуто програму навчальної дисципліни «Наукові підходи в педагогічних дослідженнях». Оновлена навчальна програма отримала назву «Методологія науково-педагогічного дослідження та презентація його результатів» і впроваджена в практику підготовки докторів філософії на першому році навчання у 2020–2021 навчальному році. Її наповненням стали три змістові модулі: «Особливості наукової діяльності», «Теоретико-методологічні засади наукових досліджень у педагогіці» й «Методика проведення та презентації результатів науково-педагогічного дослідження» [1].

Метою вивчення дисципліни є сформованість здатності здобувача освіти розв'язувати комплексні проблеми з питань методології науково-педагогічних досліджень, що передбачає глибоке переосмислення наявних і створення нових цілісних знань проведення дослідження та представлення його результатів.

У зв'язку з досягненням поставленої мети виникає потреба в розв'язанні завдання, що полягає у сформованості в здобувачів освіти концептуальних знань із питань методології науково-педагогічних досліджень; навичок планувати, реалізовувати й коригувати послідовний процес ґрунтового науково-педагогічного дослідження з логічним дотриманням відповідних наукових підходів; вільне спілкування з питань, що стосуються вибору й обґрунтування шляхів презентації результатів науково-педагогічного дослідження; готовності до постійного саморозвитку й самовдосконалення в професійній і науково-педагогічній діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі повинні відтворювати концептуальні знання з питань методології науково-педагогічних досліджень; планувати, реалізовувати й коригувати послідовний процес ґрунтового науково-педагогічного дослідження з логічним дотриманням відповідних наукових підходів; вільно спілкуватися з питань, що стосуються вибору й обґрунтування шляхів презентації результатів науково-педагогічного дослідження; поширювати й впроваджувати в подальшій науковій і практичній діяльності дослідницьку культуру, академічну й професійну доброчесність задля отримання об'єктивно істинного наукового знання.

До змістового модуля «Особливості наукової діяльності» входять питання поняття про науку

й наукове пізнання, технології наукової діяльності, методології науково-дослідної діяльності. Змістовий модуль «Теоретико-методологічні засади наукових досліджень у педагогіці» становлять питання характеристики наукового дослідження, наукових підходів у педагогічних дослідженнях, системи методів науково-педагогічних досліджень. Змістовий модуль «Методика проведення та презентації результатів науково-педагогічного дослідження» наповнюють проблеми методики проведення науково-педагогічних досліджень, інформаційного забезпечення науково-педагогічних досліджень, апробації та публікації результатів наукових досліджень, методичних рекомендацій з оформлення результатів дисертаційного дослідження [1].

У цілому в процесі вивчення навчальної дисципліни здобувачі освіти мають опанувати питаннями щодо методології, логіки педагогічного дослідження, методів і методик його організації та проведення, способів одержання та перероблення інформації. Також дисципліною викладаються деякі наукознавчі питання, можливі способи осмислення таких когнітивних конструктів, як «наука», «наукове пізнання», «стиль наукового пошуку»; акцентується на розкритті науково-дослідної культури здобувача освіти як особистісного феномену в умовах фундаменталізації та універсалізації вищої освіти, «онаучнення» сучасного освітнього простору, аналізуються сучасні аспекти проведення та оформлення результатів науково-дослідного пошуку.

Висновки і пропозиції. Отже, в ході дослідження викладено суть поняття методології науково-педагогічних досліджень як сукупності ідей, що визначають загальну наукову світоглядну позицію вченого, принципи, що становлять основу стратегії дослідної діяльності, а також способи, прийоми, процедури, що забезпечують реалізацію обраної стратегії в практичній діяльності. Методологія передбачає можливість свідомого вибору або обґрунтування власної розробки дослідником нових методів і технік проведення дослідної роботи. В оцінці обраного методологічного орієнтира науковцю необхідно враховувати перевагу, яку надають учені тому або іншому підходу на певному етапі розвитку педагогіки.

Зміст навчальної дисципліни «Наукові підходи в педагогічних дослідженнях» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди відповідає філософським, загальнонауковим і педагогічним вимогам до написання наукового дослідження та підтверджує її своєчасність та актуальність. Перспективним напрямом дослідження є апробація та перевірка розробленої навчальної дисципліни.

Список використаної літератури:

1. Башкір О.І. Методологія науково-педагогічного дослідження та презентація його результатів: для здобувачів освітньо-наукового ступеня «Доктор філософії»: навчально-методичний посібник. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020. 93 с.
2. Башкір О.І. Роль педагогіки в системі підготовки майбутніх учителів нової української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: збірник наукових праць / редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2018. Вип. 60. С. 12–17.
3. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методичні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
4. Дмитренко Т.А. Методологія педагогіки: характеристики, дефініція. *Понятійний апарат педагогіки і образования*: збірник наукових трудов. Екатеринбург: СВ-96, 2010. Вып. 6. С. 64–71.
5. Ипполитова Н.В. Методологические основания исследования проблем профессиональной педагогіки. *Научные исследования в образовании*. 2012. № 11. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-osnovaniya-issledovaniya-problem-professionalnoy-pedagogiki>.
6. Краевский В.В., Бережнова Е.В. Методологія педагогіки: новый этап: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва: Академия, 2006. 400 с.
7. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є.М. Хриков, О.В. Адаменко, В.С. Курило та ін.; за заг. ред. В.С. Курило, Є.М. Хрикова; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2013. 248 с.
8. Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / заг. ред. В.І. Лозової. Харків: Вид-во: Віровець А.А., «Апостроф», 2012. 348 с.
9. Трифонова О.М. Про науково-педагогічні підходи в дослідженнях. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 135. С. 206–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_54.
10. Тушева В.В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник; УМО НАПН України. Харків: «Федорко», 2014. С. 75–101.
11. Bashkir O., Kniaz H., Sobchenko T. Study of pedagogical research methodology in modern institution of higher pedagogical. *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School*: monograph / Edit. I. Prokopenko, I. Trubavina. Prague: OKTAN PRINT s.r.o., 2020. P. 536–545.

Bashkir O. Methodology of scientific and pedagogical research as an educational discipline

The article touches upon the issues of increasing interest in pedagogical science and educational practice, determines the development of theoretical justification and methodological certainty of scientific and pedagogical research by applicants of the third educational and scientific level. It is noted that one of the main criteria for assessing the prospects and significance of a particular pedagogical research is the initial theoretical positions of the researcher. The choice of strategies and research methods, the nature and result of scientific research, largely depends on these positions; the success of scientific activity is impossible without knowledge of its methodology, theory, technology, methods and organization.

The place of the methodology of scientific and pedagogical research as an academic discipline in the preparation of doctors of philosophy in institutions of higher pedagogical education in the specialty 011 "Educational, pedagogical sciences" is determined. It is noted that, basing on the study of the current state of development of scientific methodology, the specifics of training of doctors of philosophy at various educational institutions, the peculiarities of the organization, conduct and testing of scientific and pedagogical research at the present stage, a decrease in the relevance of the curriculum of the discipline "Scientific approaches in pedagogical research" is observed at H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University in 2016.

Based on the analysis and discussion of the educational and scientific program, the survey of applicants of the third scientific and educational level in 2020, the discipline was significantly expanded. Instead of two educational modules ("General scientific approaches" and "Scientific approaches to research on various topics"), the updated discipline "Methodology of scientific and pedagogical research and presentation of its results" included three modules: "Features of scientific activity", "Theoretical and methodological foundations of scientific research in pedagogy" and "Methodology for conducting and presenting the results of scientific and pedagogical research".

The study of the topics of the modules, in the opinion of the developers, will contribute to the formation of conceptual knowledge among applicants on the methodology of scientific and pedagogical research; skills to plan, implement and adjust a consistent process of thorough scientific and pedagogical research with logical adherence to the relevant scientific approaches; communicate freely on issues related to the choice and justification of ways to present the results of scientific and pedagogical research; to disseminate and implement in further scientific and practical activities the research culture, academic and professional virtue to obtain objectively true knowledge.

Key words: methodology, discipline, doctor of philosophy, preparation.